

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.5.37>

PERSPEKTYWY ROZWOJU PRAWODAWSTWA SĄDOWEGO W KONTEKŚCIE UKRAIŃSKIEGO PRAWA POSTĘPOWANIA KARNEGO

Heorhii Strezhniev

aspirant Katedry Egzekwowania Prawa i Dyscyplin Karno-Prawnych

Uniwersytetu Sprawy Celnej i Finansów (Dniepr, Ukraina)

ORCID ID: 0009-0003-8462-6704

gstrezhnev@gmail.com

Adnotacja. Artykuł poświęcono kwestii perspektyw rozwoju tworzenia prawa sądowego w kontekście prawa postępowania karnego Ukrainy. W ramach krajowego systemu prawnego sądy nie są uprawnione do tworzenia nowych przepisów prawnych, ponieważ jest to wyłączne prawo ustawodawcy. Jednakże badanie dowodzi, że w praktyce tworzenie prawa przez sądy jest jednym z optymalnych sposobów rozwiązania problemu luk prawnych i niejednoznacznej interpretacji przepisów prawnych. W toku badania szczególną uwagę zwrócono na stanowienie prawa przez sądy jako odrębną dźwignię poprawy ustawodawstwa krajowego. Autor dowodzi, że to właśnie władza sądownicza, o ile w dobrej wierze i obiektywnie korzysta ze swoich szerokich uprawnień prawotwórczych, może w symbiozie z innymi podmiotami prawotwórczymi poprawiać ustawodawstwo, biorąc pod uwagę przejściowy charakter krajowego systemu prawnego.

Słowa kluczowe: prawotwórstwo sądowe, funkcja prawotwórcza, przechodniość prawa, wyjątkowe zagadnienie prawne, regulacja prawna, precedens.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF JUDICIAL LAW-MAKING IN THE CONDITIONS OF THE CRIMINAL PROCEDURAL LAW OF UKRAINE

Heorhii Strezhniev

Postgraduate Student at the Department of Law

Protection Activities and Criminal Law Disciplines

University of Customs and Finance (Dnipro, Ukraine)

ORCID ID: 0009-0003-8462-6704

gstrezhnev@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the issue of prospects for the development of judicial law-making in the conditions of criminal and procedural law of Ukraine. Within the framework of the national legal system, courts are not authorized to create new legal norms, as this is the exclusive right of the legislator. However, in the course of the research, it was proved that in practice one of the most optimal ways to solve the problem of legal gaps and ambiguous interpretation of legal norms is judicial law-making. In the course of the research, special attention was paid to judicial law-making as a separate lever for improving national legislation. The author proved that it is the judicial bodies, under the condition of good faith and objective use of broad law-making powers, that can improve legislation in symbiosis with other law-making subjects, taking into account the transitive nature of the national legal system.

Key words: judicial law-making, law-making function, transitivity of law, exclusive legal problem, legal regulation, precedent.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ В УМОВАХ КРИМІНАЛЬНОГО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Георгій Стрежнєв

аспірант кафедри правоохоронної діяльності

та кримінально-правових дисциплін

Університету митної справи та фінансів (Дніпро, Україна)

ORCID ID: 0009-0003-8462-6704

gstrezhnev@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена питанню перспектив розвитку судової правотворчості у умовах кримінального – процесуального права України. В рамках національної правової системи суди не уповноважені на створення нових правових норм, оскільки це є виключним правом законодавця. Однак у ході дослідження доведено, що на практиці одним з найоптимальніших шляхів вирішення проблеми правових прогалин та неоднозначного трактування правових норм виступає судова правотворчість. В ході дослідження особливу увагу було приділено було приділено судовій правотворчості у якості окремого важеля удосконалення національного законодавства. Авто-

ром доведено, що саме судові органи за умови добросовісного та об'єктивного використання широких правотворчих повноважень можуть удосконалювати законодавство у симбіозі з іншими суб'єктами правотворчості, враховуючи транзитивний характер національної правової системи.

Ключові слова: судова правотворчість, правотворча функція, транзитивність права, виключна правова проблема, правове регулювання, прецедент.

Постановка проблеми. Наявність ряду об'єктивних викликів до національної правової системи, що пов'язані з прогалинами у праві та неоднозначністю трактування правових норм, недостатньою оперативністю реагування законодавчих органів на вимоги суспільства щодо рівня правової регламентації динамічних процесів теперішнього часу спричинює необхідність розвитку правотворчої діяльності судових органів, як ефективного важеля удосконалення законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання перспектив розвитку судової правотворчості в присвятили свої роботи Ясинок Д.М., Матвеева Л.Г., Подп'ятнікова А.Я., Капцова Т., Тимченко Г.П., Рябченко Ю.Ю., Пархоменко Н. М., Скакун О.Ф., Шафарчук В.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз необхідності розвитку судової правотворчості у контексті транзитивного права та розгляд перспектив її розвитку для вирішення проблеми прогалин у праві та неоднозначності трактування правових норм в умовах кримінального – процесуального права України.

Виклад основного матеріалу. Питання перспектив розвитку судової правотворчості тісно пов'язане з особливостями діяльності законодавчих органів влади. Законодавець, намагаючись урахувати усі виклики правової реальності, вимоги суспільства та соціальну динаміку, додатково прогнозує та аналізує можливі наслідки своєї правотворчої діяльності. Навіть при успішному дотриманні вищеперахованих складових, довести рівень правового регулювання до найбільшої відповідності викликам об'єктивної реальності практично неможливо, оскільки правила співіснування в суспільстві формуються у реальному часі та незалежно від волі державних органів. Ясинок Д.М. зазначав, що проблема наявності значного обсягу казустики та невизначеності змісту права в умовах національної правової системи полягає в об'єктивному природному розвитку суспільних відносин, обумовлених постійними новаціями в економіці, технологіях, майновій, фінансовій, інформаційній сфері, новаціях навіть у самій поведінці людей. Право ж розвивається відповідно до нових суспільних відносин, і з цих підстав воно не може перебувати у статичному стані (Ясинок, 2023:144).

На підкріплення вищезазначеного твердження можна навести факт переходу України до стану транзитивного суспільства. Вперше термін «транзитивність» з'явився в політології країн Західної Європи з 1970-років. Це поняття пов'язано з нестабільністю, суперечливістю, асоціальною спрямованістю в політичній та правовій активності громадян, відсутністю цілісності, зміні соціокультурної парадигми, перехідністю. Термін «транзитивний», що застосовується для позначення перехідного стану суспільства, спочатку виник в етнографії та позначав послідовність церемоній, що супроводжували «перехід людини від одного стану (космічного або суспільного) в інший» (Матвеева, 2016: 14).

Л. Матвеева, визначає транзитивне суспільство як певний етап розвитку суспільства, що характеризується суттєвою трансформацією усіх або більшості соціальних інститутів, цінностей та норм, які зумовлюють виникнення нових соціальних структур та змін в організації управління суспільством. Авторка підкреслює, що найяскравіше транзитивність позначається на сутності та організації державної влади, а формування самостійної судової гілки влади та судів розглядається як різновид транзиції у правовій сфері. Але, попри чисельні зміни у судівництві, які відбуваються за період незалежності, правова система України потребує подальшого наближення судової влади до стандартів справедливого правосуддя (Матвеева, 2016:129).

Перехідний період є неодмінною складовою розвитку суспільства, що пов'язаний з життєвим циклом, та характеризується періодами стабільності та нестабільності. На думку Подп'ятнікової А.Я., при створенні умов для розвитку України феномен транзитивності суспільства доцільно розглядати як процес, що сприятиме осмисленню його сутності та з'ясуванню його особливостей з метою розроблення відповідного науково-методичного забезпечення для довгострокового розвитку України (Подп'ятнікова, 2012: 15).

Теперішній стан переходу держави до стану транзитивного суспільства знаходить свій вагомий відбиток у правовій сфері, оскільки зміни транзитивного оформлюються та закріплюються у правовій системі. Тому у контексті дослідження варто визначити транзитивність у правових процесах, звертаючись до думки Матвеевої Л.Г, яка зазначала, що транзитивність є властивістю права, що проявляється у таких його характеристиках:

- по-перше, праву властива динаміка;
- по-друге, усі прояви соціальної динаміки так чи інакше впливають на право;
- по-третє, право юридично закріплює соціальні зміни.

Право, будучи само по собі соціальним інститутом, з одного боку, і оформляючи соціальні інститути, з іншого, теж підпорядковується соціальним змінам в їх багатоманітності, у зв'язку з чим у правовому розвитку можна простежити різні моделі соціальної динаміки (Матвеева, 2015: 15).

Також транзитивну систему можна охарактеризувати деконструкцією своїх структурних компонентів та зв'язків між ними і конструюванням нових або реформуванням колишніх компонентів правової системи. Закономірністю правової транзиції є розширення кола суб'єктів права та суб'єктів правових відносин, сукупність яких складає закономірний суб'єктний компонент правової системи. Розширюється коло індивідуальних суб'єктів права шляхом розвитку права прав людини і включення все нових верств населення у правове

життя; зростає роль колективних суб'єктів права, міжнародних організацій та наддержавних об'єднань (Матвеева, 2015: 236). В таких умовах можна з впевненістю стверджувати про необхідність максимального пришвидшення розвитку законодавчої бази, що має урахувати усі можливі зміни, спричинені транзитивною системою. Саме тому значну роль у правовій транзиції відіграють юридичні установи та корпорації (суди, адвокатура, правоохоронна система), що виступають як її рушійна сила, водночас зазнаючи змін у своїй організації. Змістом правової транзиції в сучасній Україні є просування від насильства до свободи у правовій та політичній сфері, від патерналізму до автономності, від підпорядкування суб'єктів права чужій волі до позитивної відповідальності за свої дії, від тоталітарних антицінностей до загальнолюдських цінностей, від силової соціокультури до правової соціокультури (Матвеева, 2014: 15).

Беручи до уваги фундаментальний вплив транзитивного суспільства на національну правову систему, варто розглядати процес становлення та розвитку широкої судової правотворчості, як одного з компонентів забезпечення взаємного впливу соціальної, правової динамік та законодавства, оскільки саме суди мають можливості проведення найбільш об'єктивного аналізу вимог соціуму, тлумачення права на основі такого аналізу та упровадження найбільш актуальних правових норм у національне законодавство за умови необхідності зазначених дій.

Наступним, не менш важливим фактором необхідності розвитку судової правотворчості є наявність у національній правовій системі значної кількості правових норм, трактування яких буде неоднозначним – найяскравішого вираження подібне знаходить у так званій «виключній правовій проблемі». Велика Палата Верховного Суду розглядає поняття виключну правову проблему у якісному та кількісному аспектах (Ухвала Великої Палати Верховного Суду від у справі № 643/21744/19, 2012). Під кількісним критерієм виключної правової проблеми розуміється той факт, що вона має місце не в одній конкретній справі, а у невизначеній кількості спорів, які або вже існують, або можуть виникнути з урахуванням правового питання, щодо якого постає проблема невизначеності. Під якісним поняттям розуміється такі обставини, як відсутність сталої судової практики, невизначеність на нормативному рівні правових питань, необхідність застосування аналогії закону чи права, забезпечення принципу пропорційності (Капцова, 2021: 93).

На перший погляд важко пов'язати наявність виключної правової проблеми з поняттям «судової правотворчості». Разом з тим, на думку Ясинка Д.М., під поняттям судової правотворчості з одного боку розуміється механізм заповнення законодавчих прогалин, а з іншого – такий механізм завжди ґрунтується на змістовно-правовій матерії тієї чи іншої галузі матеріального права до якої належить предмет спору. Саме в такий спосіб відбуваються «ремонтно-правові» роботи суду по усуненню із правового обороту «виключної правової проблеми», якою є неповнота, нечіткість, неточність чи суперечність норм права або їх відсутність (Ясинок, 2023: 144).

Виключну правову проблему можна охарактеризувати як таку, що не вирішувалася до теперішнього моменту і саме така невирішеність призводить до неможливості функціонування судової влади при розгляді спорів без втручання законодавчих органів. Повертаючись до думки про необхідність розширення правотворчих повноважень судових органів з огляду на транзитивність сучасного права, варто звернути на неї увагу, як на можливий важель вирішення як виключної правової проблеми, так і звичайних правових прогалин та неузгодженостей.

Правотлумачний процес відносно правових норм чи сфера застосування аналогії зазнають впливу судової правотворчості, але основний напрямок судової правотворчості пов'язаний із «законодавчими прогалинами». Під поняттям «законодавчих прогалин» розуміється той проміжок, який об'єктивно виник між окремими нормами права і не є урегульованим правом. Якщо саме у такий проміжок «попали» спірні відносини, то у суду по суті виникає обов'язок щодо судової правотворчості з метою належного правового регулювання спірних відносин. Таким чином судова правотворчість дає можливість долати законодавчі прогалини, створюючи режим правової визначеності спірних відносин (Тимченко, 2022: 29).

Сама сутність створення режиму правової визначеності спірних відносин має у своїй основі ігнорування окремих усталених правил правозастосування. Як зазначає суддя Великої Палати Верховного Суду О. Кібенко, відступ суду від наявних правових позицій вкрай потрібен для розвитку права, але він порушує правову визначеність, адже учасники правовідносин поклалися на раніше встановлене судом правило. Можливість застосування перспективної дії прецеденту залежить від того, як суспільство сприймає роль і функції Верховного Суду – як інстанції, створеної для справедливого вирішення індивідуального спору, або як джерела формування нових правових позицій, прецедентного права, яке дозволяє оперативно виправляти помилки законодавця (колізії, невизначеність, прогалини регулювання, несправедливий результат формального застосування законодавчої норми) і створювати «живе» право, яке постійно змінюється та розвивається (Кібенко, 2023).

На користь застосування судової правотворчості у формі прецеденту для усунення правових прогалин та неоднозначності у тлумаченні правових норм можна навести твердження Рябченко Ю.Ю., згідно якого необхідний відхід від позитивістської методології, коли суддя у всіх випадках надає перевагу не справедливості, а виключно правовому змісту норми права, яка уніфікує всі подібні випадки, нехтуючи при цьому особливим відношенням до конкретного випадку. У такому контексті підвищується цінність суду, яка визначається не формальним дотриманням позитивного законодавства по відношенню до цілого ряду подібних відносин, а у індивідуальному правотлумачному чи правотворчому підході до кожної окремо взятої справи. Такий підхід не вимагає від суддів буквального правозастосування норм права. В цьому зв'язку ще юристи Давнього Риму говорили, що занадто точне виконання норм права породжує найвищу несправедливість (*sumnum jās summa injuria*) (Рябченко, 2022: 65).

За умови широких правотворчих повноважень судових органів можливе вирішення виключної правової проблеми та виникнення нової правової реальності, яка порушує чи розвиває нову правову доктрину в праві як на теоретичному рівні, так і на рівні застосування правових норм, що тільки посприє підвищенню справедливості судочинства. Особливо варто акцентувати увагу на тому, що в правозастосовній практиці розглядається локальна форма судової правотворчості. Як зазначав Ясинок Д.М., оскільки законодавчі прогалини, це не суцільна пряма, це завжди локальні розриви чи пустоти в законодавстві, які об'єктивно мають свої межі. Законодавчі прогалини мають місце у всіх законодавчих актах, оскільки право в цілому і його законодавство ніколи не характеризуються своєю остаточністю, бо вони об'єктивно не є статичними категоріями. Це є природною закономірністю, яка є характерною для суспільно-правового розвитку всіх держав і Україна в цьому плані не є винятком. Ось чому судова правотворчість являє собою процесуально-правову цінність, яка дає можливість суддям в режимі реального судового засідання урегулювати всі ті суспільні відносини, які мають проблеми з правовою визначеністю (Ясинок, 2023: 145).

Судова правотворчість у формі прецеденту, вирішуючи виключну правову проблему чи проблему наявності прогалин у праві шляхом встановлення нової правової норми, обходячи усталені правові позиції одночасно забезпечує і ефективний захист суб'єктивних прав учасників провадження. Особливої ваги зазначена якість правотворчості судових органів набуває під час кримінального провадження, оскільки в інтересах держави забезпечувати максимальну швидкість та об'єктивність розгляду кримінальних справ. З певної точки зору судову правотворчість можна розглядати як світоглядне вчення, яке формує новий напрямок розвитку процесуального права, в основі якого з одного боку лежать базові цінності суспільного розвитку, а з іншого – суспільна модель взаємодії держави і суду, суду і права (Ясинок, 2022: 420).

Хоча судова правотворчість за своєю сутністю і відповідає вимогам транзитивного суспільства та сприяє вирішенню проблеми недосконалості правових норм, існують точки зору проти її розвитку. Деякі науковці стверджують, що судовий прецедент стане негативним фактором впливу на сформовану систему розподілу влади (Пархоменко, 2008: 336). Але основним підґрунтям до формування можливих негативних наслідків надання судовим органам широких правотворчих повноважень виступає недосконалість судової системи, відсутність об'єктивного підбору кандидатів на посади суддів. Саме з цих підстав судовий прецедент не може бути визнаним джерелом права, а може бути визнаним тільки «правовим регулятором» суспільних відносин (Ясинок, 2023: 146).

Разом з тим О.Ф. Скакун доречно зазначає, що прецедентне право в Україні вже існує давно як де факто, хоча воно і не має свого офіційного законодавчого закріплення (Скакун, 2009: 308). В. Шафарчук, характеризуючи судовий прецедент, звертає увагу на те, що система прецедентного права робить прозорою і передбачуваною як судову систему, так і діяльність правоохоронних органів, оскільки будь який орган чи посадова особа не зможуть за аналогічних обставин відступити від правила, закріпленого в рішенні суду. За таких обставин втрачається сенс чинити тиск на суд чи будь-яку посадову особу, зменшується кількість скарг і зменшується рівень корупції, оскільки ніхто не зможе діяти в аналогічній справі інакше, як у попередній (Шафарчук, 2013: 40).

Незважаючи на неоднозначність поглядів науковців на питання упровадження судової правотворчості, варто відмітити значні перспективи її упровадження, що знайде найбільш ефективного прояву у кримінальному-процесуальному праві. Враховуючи значний формалізм у діяльності судів під час розгляду кримінальних справ, можна стверджувати про особливі ризики порушення прав та свобод громадян у рамках кримінального провадження без активного застосування правотворчих повноважень судами. Динамізм соціальної сфери, мінливість вимог суспільства щодо змін у законодавстві та існування значної кількості прогалин та неузгодженості у правових нормах набувають статусу вагомих аргументів щодо упровадження прецеденту у національну правову систему, що не буде суперечити її сутності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що судова правотворчість у рамках національної правової системи має значні перспективи до розвитку. Судова правотворчість є необхідним елементом забезпечення реалізації правової транзитивності, що з певної точки зору є фундаментальною для розвитку сучасної правової системи. Швидкість змін, що притаманна транзитивному суспільству, підвищення вимог до законодавства у процесі еволюції правової держави вимагає наявності інструментарію для приведення законодавства у відповідність до суспільних реалій. Саме судові органи, за результатом розгляду численних справ за різними категоріями, мають найбільш об'єктивне сприйняття запитів суспільства та необхідності удосконалення законодавства, виходячи з принципів справедливості та верховенства права – наявності широких правотворчих повноважень за умови приведення судової влади у стан, найбільш близький до досконалого, буде сприяти переходу законодавчої бази до якісно нового стану. Також можна впевнено стверджувати, що крім забезпечення динамічних соціальних вимог до права, судова правотворчість також може виступити важелем усунення правових прогалин та вирішення виключної правової проблеми, оскільки ігнорування останньої призводить до різного тлумачення чи застосування судами норм права й неоднакового вирішення спорів за тими ж фактичними обставинами та правовим регулюванням.

Список використаних джерел:

1. Ясинок Д.М. Судова правотворчість як спосіб подолання «виключної правової проблеми» в континентальному та загальному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2023. № 75. С. 142–148.
2. Матвеева Л.Г. Транзитивність у правовій сфері: загальнотеоретичне дослідження: дис..д-ра юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2016. 445 с.

3. Подп'ятнікова А. Я. Осмислення сутності транзитивного потенціалу в теорії державного управління. Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління. 2012. № 1. С. 17–24.
4. Матвеева Л.Г. Аналіз сучасних досліджень транзитивних процесів у праві. Юридична Україна. 2015. № 9. С. 11-19.
5. Матвеева Л.Г. Наступність права як загальнотеоретична категорія в дослідженні транзитивності права. Наукові праці НУ «ОЮА». 2014. Том XIV. С. 234-243.
6. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 3 листопада 2021 р. у справі № 643/21744/19, провадження № 14-175цс21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101064570> (дата звернення: 26.09.2023).
7. Капцова Т. Прогалина в праві як передумова застосування юридичної аналогії. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 3. 94 с.
8. Тимченко Г.П., Котвяковський Ю. О. Місце правотворчого процесу в понятті «законодавчі прогалини». Приватне та публічне право. 2022. № 1. С. 26–30.
9. Кібенко О. Перспективна дія правового висновку (позиції) Верховного Суду: чи доцільно запровадити в Україні. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/162411-perspektivna-diya-pravovogo-visnovku-pozitsiyiverkhovnogo-sudu-chi-dotsilno-zaprovaditi-v-ukrayini> (дата звернення: 26.09.2023).
10. Рябченко Ю.Ю. Судова правотворчість як спосіб забезпечення верховенства права. Право і суспільство. 2022. № 1. С. 62–68.
11. Ясинюк Д.М. Законодавчі прогалини та їх подолання шляхом судової правотворчості. Мат. всеукр. наук.-практ. конф. СНАУ 14-18 листопада 2022 р. Суми. 420 с.
12. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. К.: Юридична думка, 2008. 336 с.
13. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник; пер. з рос. Х.: Консум, 2009. 308 с.
14. Шафарчук В. Судовий прецедент в Україні. Юридична Газета. 2013. № 35-36. 41 с.

References:

1. Yasynok D.M. Sudova pravotvorchist yak sposib podolannya «vykliuchnoi pravovoi problemy» v kontynentalnomu ta zahalnomu pravi [Court lawmaking as a way of understanding the «exclusive legal problem» in continental and foreign law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*. 2023. № 75. P. 142–148 [in Ukrainian].
2. Matvieieva L.H. Tranzytyvnist u pravovii sferi: zahalnoteoretychne doslidzhennia [Transitivity in the legal sphere: behind-theoretical investigations]: *dys..d-ra yuryd. nauk*: 12.00.01. Odesa, 2016. 445 p. [in Ukrainian].
3. Podpiatnikova A. Ya. Osmyslennia sutnosti tranzytyvnoho potentsialu v teorii derzhavnoho upravlinnia [Understanding the essence of transitive potential in the theory of state governance]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia*. 2012. № 1. P. 17–24 [in Ukrainian].
4. Matvieieva L.H. Analiz suchasnykh doslidzhen tranzytyvnykh protsesiv u pravi [Analysis of daily investigations of transitive processes in law]. *Yurydychna Ukraina*. 2015. № 9. P. 11-19 [in Ukrainian].
5. Matvieieva L.H. Nastupnist prava yak zahalnoteoretychna katehoriia v doslidzhenni tranzytyvnosti prava [Advancement of law as a counter-theoretical category in the investigation of transitivity of law]. *Naukovi pratsi NU «OUA»*. 2014. XIV. P. 234-243 [in Ukrainian].
6. Ukhvala Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 3 lystopada 2021 r. u spravi № 643/21744/19, provadzhennia № 14-175tss21 [Decision of the Great Chamber of the Supreme Court on November 3, 2021 at reference No. 643/21744/19 proceeding No. 14-175tss21]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101064570>.
7. Kaptsova T. Prohalyna v pravi yak peredumova zastosuvannia yurydychnoi analohii. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo* [A clearing in the right as a change of mind zastosuvaniya legal analogy. Entrepreneurship, dominion and law.]. 2021. № 3. 94 s. [in Ukrainian].
8. Tymchenko H.P., Kotviakovskiy Yu. O. Mistse pravotvorchoho protsesu v poniatti «zakonodavchi prohalyny» [The place of the law-making process is understood as “legislative clearings”]. *Pryvatne ta publichne pravo*. 2022. № 1. S. 26–30 [in Ukrainian].
9. Kibenko O. Perspektyvna diia pravovoho vysnovku (pozytsii) Verkhovnoho Sudu: chy dotsilno zaprovadyty v Ukraini [Prospective effect of the legal opinion (position) of the Supreme Court: whether it is appropriate to introduce it in Ukraine]. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/162411-perspektivna-diya-pravovogo-visnovku-pozitsiyiverkhovnogo-sudu-chi-dotsilno-zaprovaditi-v-ukrayini> [in Ukrainian].
10. Riabchenko Yu.Yu. Sudova pravotvorchist yak sposib zabezpechennia verkhovenstva prava [Court lawmaking as a way to ensure the rule of law. Law and matrimony]. *Pravo i suspilstvo*. 2022. № 1. S. 62–68 [in Ukrainian].
11. Yasynok D.M. Zakonodavchi prohalyny ta yikh podolannia shliakhom sudovoi pravotvorchosti [Legislative clearings and their lining with the path of ship lawmaking]. *Mat. vseukr. nauk.-prakt. konf. SNAU 14-18 lystopada 2022 r. Sumy*. 420 s. [in Ukrainian].
12. Parkhomenko N.M. Dzherela prava: problemy teorii ta metodolohii : monohrafiia [Sources of law: problems of theory and methodology: monograph]. K.: *Yurydychna dumka*, 2008. 336 s. [in Ukrainian].
13. Skakun O.F. Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk [Theory of the state and law: a textbook]; *per. z ros. Kh.: Konsum*, 2009. 308 s. [in Ukrainian].
14. Shafarchuk V. Sudovyi pretsedent v Ukraini [Judicial precedent in Ukraine]. *Yurydychna Hazeta*. 2013. № 35-36. 41 s. [in Ukrainian].